

Використання літературного краєзнавства у початковій школі

Методичні рекомендації

.І.Іванова. Використання літературного краєзнавства у початковій школі:Методичні рекомендації. – Рівне: РДГУ, 2017.-25с.

У методичному посібнику узагальнено суть дидактичних понять краєзнавство, літературне краєзнавство, література рідного краю; обґрунтовано важливість використання матеріалів літературного краєзнавства у змісті оновленого предмета «Літературне читання» та на окремих уроках літератури рідного краю (позакласного читання); опрацьовано основні вимоги та методичні підходи до організації викладання літератури рідного краю у початковій школі; подано відомості про письменників поліського краю.

Методичні матеріали стануть в нагоді учителям, які на уроках літературного читання користуватимуться краєзнавчою читанкою для учнів початкової школи Рівненщини.

@Іванова Л.І, 2017

Вступ

У різноманітності духовних цінностей, які притаманні кожній особистості чи не визначальною є любов до рідного краю, рідної землі.

Загальновизнаним є той факт, що такі любов та інтерес базуються на знанні власних коренів, історії, культури та, звісно, літературної скарбниці свого народу.

Отож, важливою складовою гуманітарної освіти сучасних школярів є українське краєзнавство, яке має давні традиції та вагомий внесок у своєму розвитку видатних постатей минулого (Микола Аркас, Максим Берлінський, Микола Біляшівський, Федір Вовк, Михайло Грушевський, Микола Закревський, Олександр Лазаревський, Орест Левицький, Опанас Маркевич, Михайло Максимович, Вадим Пассек, Петро Єфименко, Олександр Лазаревський, Євтим Сіцінський, Павло Чубинський) [1].

На необхідність широкого використання краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі вказували у XVII Я.А.Коменський, у XVIII–XIX Дістервег, Песталоцці, Ж. Руссо тощо. На Україні важливість шкільного краєзнавства у формуванні особистості висвітлювалася у філософських поглядах О.Духновича, Г. Сковороди, педагогічних творах К.Ушинського, В.Сухомлинського [1;9].

Для методично обґрунтованого проведення літературно-краєзнавчої роботи учителеві важливо самому добре орієнтуватись у ключових поняттях та положеннях краєзнавства, дидактичної суті літературного краєзнавства, уроку літератури рідного краю.

Краєзнавство (шкільне) – освітньо-виховна робота, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини України (області, району, міста тощо).

В *Українській Літературній Енциклопедії* зазначене поняття трактується як "один із видів краєзнавства й особлива галузь літературознавства, що займається вивченням літературного процесу в певному регіоні, місцевості (краї, області, районі, місті, селі) [11].

Повніше окреслений термін подано в *"Словнику літературознавчих термінів"* В. Лесина, О. Пулинця: *"Літературознавче краєзнавство* або літературна географія краю – це вивчення літературного життя краю, області, міста, біографій письменників і їх творів, зв'язаних з даною місцевістю, музеїв, пам'ятників і меморіальних дощок, що увічнюють пам'ять діячів літератури, архівів тощо" [9].

Змістом поняття *література рідного краю* у шкільному курсі української літератури за Є.Пасічником є – "збирання і використання в процесі навчання місцевого фольклору, ознайомлення учнів з творами, в яких відображено життя, побут і культура місцевого краю, зустрічі з письменниками-земляками, що свідчать про літературне життя даної місцевості" [7]. Посилену увагу до проблем організації літературного краєзнавства у сучасній школі спостерігаємо також у працях учених-методистів Н.Волошиної, В.Неділька, Б.Степанишина, О.Лисенко, де йдеться про пріоритетність у викладанні літератури власного, близького, регіонального [3;5;7;10].

Проте, як зазначає О.Лисенко література рідного краю, «попри повсякденне акцентування уваги на відродженні національної духовності, часто залишається

відстороненою від навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах», що призводить, на нашу думку, до непрофесійного використання учителями краєзнавчого матеріалу на уроках літературного читання у початковій школі[10].

Методичні рекомендації

Комплексний підхід до популяризації літератури рідного краю, поєднання традиційних та інноваційних форм роботи з дітьми – один із пріоритетних напрямів роботи на уроках літератури рідного краю – літературного читання краєзнавчого спрямування.

Зміст освітнього компонента “література рідного краю” включає три основоположні складові: 1) літературне життя краю; 2) творчість письменників рідного краю; 3) художні твори про край.

Через багатофункціональність краєзнавчий літературний матеріал може використовуватись на різних уроках: мови, літературного читання, природознавства, музики, образотворчого мистецтва тощо. Особливої ваги набувають уроки літературного краєзнавства (читання), на яких доцільно знайомити з творчими доробками письменників, які допомагають усвідомити, що митці-земляки не тільки відображають своє сприйняття світу, а й передають енергію власного бачення життя з його добром і злом, красою і потворністю і цим допомагають дитині творити своє «Я» в єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм.

Використання літературного краєзнавства не є поширеним та системним явищем у початковій школі, тому варто виокремити методологічні принципи, яких варто дотримуватися, а саме: -розуміння учнями літератури як художнього відображення духовного життя українського народу і середовища, яке оточує дитину; -формування вмінь кваліфікованого читача, який розуміє літературу як мистецтво слова, адекватно сприймає ідейно-тематичний задум автора, висловлює своє почуття; -добір літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням принципу від простого до складного; -доцільність та різноманітність літературознавчої діяльності, яка зацікавлює літературно-мистецькою спадщиною земляків; -урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей молодших школярів, їхнього краєзнавчого досвіду; -взаємозв'язок розділів навчальної програми літературного читання, календарних тем позакласного читання з вивченням творів про рідне місто.

Окремо виокремимо основні завдання уроку літератури рідного краю як нетипового для початкової школи: -розвивати вміння школярів бачити й цінувати красу й самобутність Рівного у літературних творах; поглиблювати відомості про місто, життя та творчість митців даної місцевості, які пишуть про Рівне; -розвивати інтерес до їхнього творчого доробку та спадщини; -прищеплювати високі естетичні смаки, виховувати почуття прекрасного, вміння насолоджуватися художніми творами про рідний край; -виявляти нахили, смаки, здібності учнів, сприяти їхньому розвитку; -виховувати юних поетів-аматорів на прикладах поетичної творчості земляків; -розвивати комунікативно-мовленнєві вміння; •виробляти вміння вести діалог, дискусії, будувати монологічне висловлення, робити висновки з прочитаного про свій край; -формувати історичну пам'ять, плекати природне почуття національної

гордості; -прищеплювати повагу до видатних людей рідного краю, їхнього внеску у розвиток свого краю, спонукати бажання наслідувати їх у своєму житті; -викликати в учнів щире прагнення захищати та примножувати цінності, оберігати пам'ятки свого міста.

Педагогічні спостереження засвідчують, що інтерес молодших школярів до літератури рідного краю з'явиться тоді, коли будуть дотримані умови, забезпечення яких допоможе організувати уроки літератури рідного краю ефективно: -врахування під час планування специфіки літератури як виду мистецтва; -поєднання опрацювання краєзнавчої літератури з використанням образотворчого мистецтва, музики, архітектури, історії, свого краю тощо; -забезпечення формування естетичних смаків, переконань, ідеалів школярів відповідно до народних традицій, звичаїв свого краю; -формування самоповаги, гордості за рідну землю (місто) на основі вироблення особистісного ставлення до художньої літератури краєзнавчого спрямування.

Як засвідчує практика шкільного викладання, забезпечення окреслених умов потребує неабиякої підготовки: -знання прізвищ та творчості рівненських письменників – членів національної спілки письменників України; -попереднє ознайомлення зі списком творів літератури про рідне місто, які учні мають прочитати (придбати) упродовж канікул, навчального року; підготовка системи завдань, а також способів їх виконання з урахуванням різних рівнів і форм літературно-творчої діяльності школярів; -планування навчально-пізнавального, змістового наповнення уроку; забезпечення музичного і мистецького оформлення краєзнавчого спрямування.

Величчю Духа і силою національної ідеї приваблює молодших школярів творчість класиків українського слова, вихідців із славного Полісся: Степана Бабія, Олександра Богачука, Валер'яна Поліщука, Любов Пшеничної, Уласа Самчука, Бориса Тена, Євгена Шморгуна та багатьох інших — членів Національної спілки письменників України

Величчю Духа і силою національної ідеї приваблює молодших школярів творчість класиків українського слова, вихідців із славного Полісся: Євгена Шморгуна, Уласа Самчука, Валер'яна Поліщука, Бориса Тена, Степана Бабія, Олександра Богачука, Любов Пшеничної, Євгена Шморгуна, Валер'яна Поліщука тощо.

Наприклад, у казках Романа Демчука і мудрість народу не в'яне, й цікавинок різних досить. Для опрацювання дивовижних казок, що є і розвагою, і наукою, доцільно провести годину казки „У Країні Казкомрій”. Дітки побувають у Країні Казкових Мрій, де проживають щасливі, доброзичливі казкарі, які знають дуже багато міфічних історій і вправно вміють їх переповідати. Одна із них – про хлопчика Андрія, який мріяв про конячку. Врешті йому дідусь подарував дерев'яного коника, з яким він опинився у Країні Казкових Мрій і де казкознай оживив коника Любенького.

Любов Пшенична – лауреат Рівненської обласної молодіжної премії імені М. Максися, обласної літературно-мистецької премії імені Валер'яна Поліщука, член Спілки письменників України, відповідальний секретар Дубенської організації

Національної спілки письменників України. Її твори введені до шкільної програми, публікуються у багатьох газетах і журналах.

Любов Антонівна – автор книг для дітей „Чорногузики”, „Весела абетка”, „Дитейка”, „Боря з Мухоморії та його друзі”, „Картопляна історія”, „Писанка”, „Сонна лічилка”, „Калиновий дід”, „Зайчикова читанка”, „Бегемотове болото”, „Гойдалка для жука”.

Творчість Р.Солоневського – відомого письменника-гумориста, нашого земляка, автора двадцяти восьми книжок, лауреата п’яти літературних мистецьких премій, члена Національної спілки письменників України неодноразово висвітлювалась у методичних посібниках „Письменники Рівненщини – дітям” (вип. II, V, VII, VIII). Його дитячий доробок – „Зметикуй і розкумекай”, отримав перемогу в обласному конкурсі „Краща книга Рівненщини” за 2011 рік в номінації „Краще видання для дітей”. До збірки увійшли віршовані загадки-недомовки, шаради та дотепні загадки.

У загадках-недомовках діти мають знайти відгадки, щоб закінчення віршів було правильним. Життєвий та творчий шлях члена Національної спілки письменників України, лауреата Нобельської премії Михайла Степанюка висвітлено у п’ятому та шостому випусках методично-бібліографічних матеріалів „Письменники Рівненщини – дітям”. Нещодавно вийшла друком його нова книжка для дітей „Лелека”. Це поема-бувальщина про дружні стосунки хлопчика-школярика та врятованого ним пораненого птаха – лелеки. Її можна рекомендувати для проведення у бібліотеці години доброти „Врятований лелека” з учнями молодшого та середнього шкільного віку. Художнє оформлення уже відомої рівненської художниці Інни Нагорної дає змогу використати дане видання як розмальовку.

„Сонячна повінь” – ще одне видання Сергія Рачинця з прекрасними акварелями Марини Шутурми. Це своєрідний підручник з етики і моралі та духовного розвитку, адресований дошкільнятам, учням молодшого і середнього шкільного віку, а також їхнім батькам і вчителям. До нього увійшло понад півтори сотні віршів про віру, сім’ю, дитинство... Віршів дзвінких, щирих, життєствердних – і до кожного барвистий, радісний і дуже український малюнок. І стільки в них доброти, відчуття минулості й краси, наповненості й світлого одкровення. А ще автор пропонує у віршах частіше звертатися до Божого Слова, до Книги Книг – Біблії, в якій можна знайти відповіді на всі свої запитання.

*Тільки ця чудова Книга
На питання відповість,
На душі розтопить кригу,
Через Слово – Благовість...*

Ненав’язливо автор дає читачеві зрозуміти, що всі свої хороші задуми й починання варто освячувати молитвою, яка очищає душу, допомагає долати труднощі, перемагати власні вади здоров’я і гартувати характер. Сергій Порфірович сам пройшов цю тернисту дорогу і ділиться досвідом з юними поціновувачами його поезії.

Один із улюблених письменників Євген Шморгун, що пише для дітей різних вікових категорій. До збірки „Грибовий хоровод”, виданої році та адресованої

наймолодшим користувачам, увійшли нові вірші автора. А ще це книжка-розмальовка, прекрасні малюнки до якої створила уже відома дітям Інна Нагорна.

Ознайомити з віршами малюків можна під час голосних читань самим автором. А за однойменним віршем „Грибовий хоровод” варто підготувати інсценівку. Також діти можуть спробувати себе у ролі художника, розмальовуючи чудові малюнки.

Учасниками веб-квесту «У пошуках поетичних перлин» за творчістю рівненських поетів стали п'ятикласники Рівненської ЗОШ № 9. Знайомство з творами Любові Пшеничної, Анни Лимич, Романа Демчука та інших авторів під час виконання завдань веб-квесту було несподіваним та цікавим для дітей.

Залежно від мети, завдань уроку, особливостей та жанру художніх творів, можна використовувати різноманітні методи прийоми роботи: біографічні повідомлення; стислі, докладні, вибіркові та творчі перекази; художню розповідь; виразне, в ролях читання, інсценізацію; драматизацію, створення діафільмів, словесне малювання, підготовку й обговорення відгуків, анотацій, рецензій; дослідно-пошукову роботу в місцевих бібліотеках, музеях, архівах; виписування образних висловлювань, афоризмів; підготовку виставок літературних, мистецьких і художніх творів, дописів до газет і журналів, репродукцій; інтерв'ю з автором, його рідними, друзями, знайомими; виставку учнівських ілюстрацій до творів; усні журнали, мультимедійні презентації.

Вивчення літературного краєзнавства у початкових класах шкіл Рівненщини доцільно здійснювати за матеріалами **краєзнавчої читанки «Моє літературне Полісся»**, створеної колективом творчої групи учителів початкових класів міста Рівного.

У підручнику з читання представлено різножанрові **літературні твори** поліських авторів. З метою глибокого ознайомлення з особистістю кожного письменника подаються цікаві для молодших школярів **біографічні відомості** про нього, а також його **портрет**. Для розширення читацького досвіду учнів та підвищення інтересу до читання, вміщено **перелік книг (творів)** для дітей. Після змісту кожного літературного твору – **запитання і завдання** до роботи саме з цим текстом: репродуктивні (*Хто жив-поживав у Містечку Дитячих мрій?*), пізнавальні (*-Чому Правду чистою називають?*), мовленнєві (*(-Доберіть протилежні за значенням слова (чиста, добродійка, правда, зло, злобний)*) та творчого характеру (*-Уявіть, що ви створюєте мультфільм «Подорож у Містечко Дитячих мрій». Опишіть, як ви зобразите це Містечко, щоб маленьким глядачам захотілося у ньому побувати*).

За необхідністю до деяких творів подається словничок. Напр., **Рядно** – покривало або ковдра з грубої пряжі. **Клямка** - пластинка з важільцем, якою зачиняють і відчиняють двері. **Жевріти** – догоряти без полум'я, слабо горіти **Бадиллина** - окрема стеблина якої-небудь рослини. **Сахатися** – боятися кого-небудь, чого-небудь, відчувати страх перед кимсь.

Для контролю за розвитком читацького сприймання учнів, зворотньої інформації про рівень осмислення літературної творчості авторів-земляків подаються **питання «Перевір себе!»**. Напр., *Впізнай байки серед названих творів Петра Красюка: «Буланий у місті», «Чиж та Голуб», «Цінитель краси», «Лебідь, Щука,*

Рак», «Баранячий підхід», «Стонога та Павук», «Скринька», Чванливий мішок», «Соловейко та Селезень».

З метою розвитку літературної обізнаності, формування літературних понять вміщена **Літературознавча довідка**. Напр., *Байка* – невеликий за обсягом, здебільшого віршований твір, у якому в гумористичній, алегоричній формі зображуються людські вчинки, характери, недоліки. **Гумореска** – невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю.

Отож, логіка побудови краєзнавчої читанки за зазначеними рубриками (біографії, книги (твори) для дітей, запитання і завдання після тексту, словничок «Перевір себе», літературознавча довідка) робить читанку доступною, зрозумілою для учнів, їх батьків, учителів та надзвичайно корисною та важливою для пізнання літератури рідного краю як механізму формування духовності, відродження культури, відновлення утрачених цінностей.

Організоване з допомогою краєзнавчої читанки «Моє рідне Полісся» не на репродуктивному, інформаційно-відтворювальному рівнях, а як навчально-дослідницький процес, дасть змогу збагатити урок літературного читання новими фактами і матеріалами з життя і творчості письменників регіону, до яких педагоги мають безпосередній доступ, оскільки проживають і працюють у місцевості, пов'язаній з їхніми іменами.

Рівне - осередок літературного життя

Багаті творчі традиції краю нині продовжують наші сучасники.

20 років тому, в листопаді 1985 року, в Рівному було створено відділення Спілки письменників України, яке очолив відомий поет-пісняр, незабутній Олександр Богачук.

Згодом головою став Євген Шморгун, якого змінив Степан Бабій. Пізніше кермо передано у жіночі руки: певний період головувала Лідія Рибенко (Воробей), потім – Анна Лимич (Войнарович). Із травня 2016 року письменників Рівненщини очолює поетеса, журналіст, громадський діяч – Ірина Баковецька (Рачковська). Рівненська обласна організація НСПУ нараховує 59 осіб. Серед них є прозаїки, поети, публіцисти, критики, літературознавці, перекладачі.

Голова

- Ірина Баковецька

Члени[

1. Бабій Степан Олександрович з 21.03.1981
2. Баковецька Ірина Володимирівна з 2014
3. Басараба Василь Наумович з 29.03. 2001
4. Берега Микола Павлович з 21.10.2005
5. Берега Юрій Павлович з 16.05.1995
6. Білецький Богдан В"ячеславович з 2012
7. Бондючна Юлія Іванівна з 29.05.2006
8. Боровець Василь Тимофійович з 19.09.2000

9. Велесик Петро Якович з 9.12.1993
10. Вишневський Артем Миколайович з 25.12.2007
11. Гнатюк Галина Олександрівна з 2016
12. Гуля Сергій Іларіонович з 17.10.2002
13. Дворницька Ніна Миколаївна з 2012
14. Демчук Роман Степанович з 21.10.2005
15. Диб'як Неоніла Ананіївна з 6.06.2000
16. Євтушок Олександр Володимирович з 26.06. 2002
17. Заворотній Олексій Тимофійович з 28 лютого 2013
18. Залета (Загорський) Юрій Іванович з 17.10. 2002
19. Захарченко (Єфімчук) Олена Богданівна з 6.06.2000
20. Ірванець Олександр Васильович з 11.01.1990
21. Каневська Вікторія Василівна з 28.02.2005
22. Кашук Миола Кирилович з 2015
23. Климентовська Вікторія Михайл. з 28.01.1999
24. Комісарова Олександра Сергіївна з 2015
25. Комісарук Євгенія Сергіївна з 2015
26. Костюкевич Юлія Іванівна з 2014
27. Кралюк Петро Михайлович з 29.06.2004
28. Кривий Микола Васильович з 2016
29. Криловець Анатолій Олександрович з 10.11.1995
30. Криловець Наталія Володимирівна з 2015
31. Курінний Сергій Георгійович з 2012
32. Левчун (Сирцова) Наталія Петрівна з 23.01.1996
33. Лимич (Войнарович) Анна Андріївна з 1.10.1996
34. Литвинчук Людмила Адамівна з 2.09.2003
35. Люліч Валентина Анатоліївна з 26.02.2013^[2]
36. Ляшук Василь Кіндратович з 2012
37. Мазаний Віктор Степанович з 26.03. 2003
38. Медведєва Олена Анатоліївна з 2015
39. Мейта (Гуменюк) Світлана Миколаївна з 18.05.1999
40. Мельник Ірина Сергіївна з 15 лютого 2012
41. Одерако Ірина Володимирівна з 2013
42. Оттов Микола Миколайович з 24.09.2009
43. Праск Святослав Богданович з 21.10.2005
44. Пшенична Любов Анатоліївна з 25.04.1990
45. Пшеничний Микола Іванович з 31.05.1985
46. Рибенко (Воробей) Лідія Гуріївна з 14.05.1996
47. Савчук Володимир Андрійович з 2014
48. Сидорчик Іван Степанович з 28.09. 1999
49. Слободенюк Ростислав Михайлович з 15.12.2008
50. Смик Ніна Василівна з 2014
51. Солоневський Ростислав Тимофійович з 25.03. 1999

52. Степанюк Михайло Іванович з 30.06.2005
53. Тимчак Микола Михайлович з 19.10.1987
54. Титечко Василь Григорович з 2012
55. Українець Стефанія Ярославівна з 5.02.1993
56. Цимбалюк Євген Павлович з 23.04.1998
57. Шабаровський Володимир Володимирович з 2015
58. Шморгун Євген Іванович з 21.02.1984

Вибули:

1. Грабоус Володимир Опанасович з 26.05.1993, помер
2. Красюк Петро Харитонович з 25.03.1963, помер 8.01.2008

Індикатором активної творчої роботи рівненських письменників є те, що за період існування організації надруковано багато різножанрових книг, окремі автори стали лауреатами численних міжнародних, національних і місцевих премій та відзнак. Також РОО НСПУ є засновником та співзасновником літературних премій ім. Валер'яна Поліщука, ім. Михайла Дубова, ім. Уласа Самчука. З метою увічнення пам'яті видатних діячів культури та літератури, що своєю діяльністю увійшли в історію села Дермань, а також для сприяння розвитку літератури в краї, Рівненська обласна державна адміністрація та Рівненська обласна організація Національної Спілки письменників України у 2003 заснували щорічну премію імені Світочів, яка вручається на традиційному літературно-мистецькому святі «Дерманський світильник».

Список використаної літератури

1. Бондаренко Т. Шкільне краєзнавство у змісті історії педагогіки України // Т. Бондаренко / Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Серія соціально-педагогічна. – Випуск 3. – Кам'янець –Подільський: Абетка Новва, 2002. – Т.2. – С.87-94.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
3. Іванова Л.І. Методичні підходи до використання творчого доробку українських дитячих письменників діаспори у змісті сучасної літературної освіти/Л.І.Іванова. – Література і історія: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С.31-33.
4. Іванова Л.І. Твори письменників Рівненщини – дітям: Хрестоматія для учнів 2-6 класів/Л.І.Іванова Рівне, ПІКПК, 1995. – 111 с.
5. Степанишин Б.І. Нові підходи до викладання української літератури/ Б.І.Степанишин // Дивослово. – 1995. - № 1. – С. 44-46.
6. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі. – 2002. - № 1. – С. 2-13.
7. Пасічник Є.А. Літературне краєзнавство в школі/ Є.А. Пасічник– К.: Рад.школа, 1965. – 136 с.

8. Поліщук Я. Література рідного краю / Я. Поліщук. – Рівне: Азалія, 1993. – 79 с.
9. Лисенко А.В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників/ А.В.Лисенко– Дис. ... канд..пед.наук. – К., 2002. – 220 с.
10. Українська літературна енциклопедія: В 5 т. / Редкол.: І. О. Дзеверін (відповід. ред.) та ін. - К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1995.-Т.3:К-Н.–496с.
11. Шуляр В. Уроки літератури рідного краю: технологія підготовки та проведення / В. Шуляр // Дивослово. – 2003. – №7. – С. 34-39.

Зміст

1.	Вступ	3-4
2.	Методичні рекомендації	4-8
3.	Рівне - осередок літературного життя	8-10
4.	Список використаної літератури.....	10-11